

בל תשחית

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: (דברים כ יט).¹

לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך: (ויקרא יט כז).²

מסכת שבת דף סז עמוד ב – השחתה של שמן למאור

אמר רב זוטרא: האי מאן דמיכסי שרגא דמשחא ומגלי נפטא - קעבר משום בל תשחית.³

מסכת שבת דף קכט עמוד א – השחתה של הגוף דוחה השחתת רכוש

אמר רב חייא בר אבין אמר שמואל: הקיז דם ונצטן - עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז. שמואל צלחו ליה תפתקא דשאגא, רב יהודה צלחו ליה פתורא דיןנה, לרבה צלחו ליה שרשפא.⁴ ואמר ליה אבבי לרבה: והא קעבר מר משום בל תשחית! - אמר ליה בל תשחית דגופאי - עדיף לי.⁵

מסכת שבת דף קמ עמוד ב – סגפנות של "בל תשחית"

ואמר רב חסדא: האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי - קעבר משום בל תשחית. ואמר רב פפא: האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא - עובר משום בל תשחית. ולא מילתא היא, בל תשחית דגופא עדיף.⁶

מסכת בבא קמא דף צא עמוד ב – השחתת בגדים

מאן תנא דשמעת ליה דאמר: אין אדם רשאי לחבל בעצמו? ... אלא האי תנא הוא, דתניא: מקרעין על המת ולא מדרכי האמורי, אמר רבי אלעזר: שמעתי, שהמקרה על המת יותר מדאי - לוקה משום בל תשחית, וכל שכן גופו;⁷ ודלמא בגדים שאני, דפסידא דלא הדר הוא! כי הא דרבי יוחנן קרי למאני מכבדותא, ורב חסדא כד הוה מסגי ביני היוזמי והגא, מדלי להו למאניה, אמר: זה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה!⁸

¹ פסוק זה משמש מקור חשוב לדין בל תשחית. כבר הרחבנו לדון בפסוק זה בהקשר השימוש בעצים לצרכי מלחמה בדברינו [כי האדם עץ השדה](#) בפרשה זו. ראו גם דברינו [אילני מאכל ואילני סרק](#) בט"ו בשבט. והפעם נתמקד באיסור הרחב של בל תשחית.

² איסור "לא תשחית" הוא השחתת הגוף כאקט של עבודה זרה, כפי שנאסרה גם הקפת הראש וכמו "שרט לנפש" ו"כתובת קעקע" בפסוק הסמוך. (ראו מעשי נביאי הבעל בהר הכרמל, מלכים א יח כח). כל אלה מדין עבודה זרה. אבל אפשר שבכ"ז הנושאים קרובים שהרי גם כאן יש השחתה. לא של עץ או משאבי טבע וכדומה, אלא של האדם שגם הוא חלק מהבריאה. אולי גם הכעס הוא מוטיב משותף. אדם שכוועס עלול להשחית בשני ההיבטים האלה, וכמאמר הגמרא בשבת קה ע"ב: "רבי שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא, שאמר משום רבי יוחנן בן נורי: המקרה בגדי בחמתו, והמשבר כליו בחמתו, והמפורז מעותיו בחמתו - יהא בעיניך כעובד עבודה זרה; שכך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך".

³ אגב דיון במעשים שונים שיש בהם "משום דרכי האמורי", היינו אמונות טפלות, או אפילו סכנה ממש, מביא רב זוטרא 'פוטנט' של שילוב הדלקת נר בשמן ובנפט (ראו פרק במה מדליקין) שגורם לכילוי מהיר של חומר הבעירה בלי שזה מביא תועלת ברורה. והוא מציין שאין לעשות כן משום שזה 'בל תשחית'. השחתה של השמן למאור! ראו המפרשים שם בגמרא. ראו אגב עוד שם את מנהגו של רבי עקיבא במשתה של מצווה (שמחה) שהיה אומר על כל כוס "לחיי חכמים ולפיהם ולתלמידיהם" ואין זה משום דרכי האמורי. נראה שהייתה "הווה אמינא" שאין לשותות לחיים! ראו תנחומא פקודי ב על "לחיים" ו"סברי רבנן" של היוצא להריגה.

⁴ לא מצאו עצים פשוטים לחימום אחרי הקזת דם ולקחו רהיטים יקרים כדי לעשות מדורה ולהתחמם.

⁵ אבוי מעלה את השאלה אם אין כאן משום בל תשחית, להשתמש ברהיטים יקרים כאלה בשביל להתחמם לאחר הקזת דם. והתשובה היא ששמירה על הגוף (מניעת השחתת הגוף) עדיפה על השחתת רכוש. ראו המשך הסוגיה שם: "אמר רב יהודה אמר רב: לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו. הקיז דם ואין לו מה יאכל - ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה. מאי צרכי סעודה? רב אמר: בשר, ושמאל אמר: יין. רב אמר: בשר, נפשא חלף נפשא. ושמאל אמר: יין, סומקא חלף סומקא". בשר תמורת בשר שהוכחש, יין תמורת הדם שהוקז. נעליים תמורת בית, חימום לאחר הקזת דם תמורת נעליים. (ראו דברינו [בעבור נעליים](#) בפרשת וישב). וכל דור יעשה את רשימת העדיפויות שלו. ופגיעה בגוף כאן, היא בפשטות בדבר שניתן לריפוי.

⁶ אגב עצות שרב חסדא נותן לתלמידי החכמים העניים מה לקנות ולאכול במעט כספם (ראו שם דבריו על עצמו שכשהיה עני לא אכל ירק כדי שלא להרבות בתיאבון וכשהעשיר לא אכל ירק כדי לא לקחת את מקומם של בשר ודגים), הוא מציע שמי שיכול להסתפק בלחם שעורים ואוכל לחם חטים, עובר על בל תשחית! ורב פפא מוסיף שמי שיכול להסתפק בשיכר (כנראה שיכר תמרים שהיה זול בבבל) ושותה יין – עובר על בל תשחית. והתשובה גם כאן היא "בל תשחית דגופא עדיף", היינו, שהשחתה כביכול של חפצים (אוכל) שמטרתה שמירה או אפילו עידון של הגוף, אין בה משום 'בל תשחית'.

⁷ הגמרא דנה בנושא איסור של האדם לחבול את עצמו ולא רק אחרים ומביאה ברייתא שקובעת שקריעת בגד על מת כסימן אבלות אין בזה חשש משום 'דרכי האמורי' (ראו מי קרע את בגדיו בתנ"ך: יעקב, אחי יוסף, כלב ויהושע, יפתח, דוד, אחאב, אלישע ועוד – מצאו את המקורות). אבל יש למעט בכך כדי לא לעבור על בל תשחית. ואם השחתת בגד אסורה, קל וחומר להשחתת הגוף.

⁸ דוחה הגמרא את הקל וחומר מבגדים לגוף האדם בדין בל תשחית, בטענה שהפסד בבגדים עשוי לעתים להיות חמור מהפסד של הגוף (מדובר בשריטה או פציעה קלה כמובן), והיא מביאה ראייה מרבי יוחנן שהיה מכנה את בגדיו: מכבדי, ומרב חסדא (ראו אזכורו

מסכת שמחות פרק ט הלכה כג – מנהג זריקת בגדים למת⁹

כל המציל כלים מן המת הרי זה גוזל את המת. יש שמציל ויש שאינו מציל, אם עד שלא הגיע לארון מציל, ואם משהגיע לארון אינו מציל. אבל מלמדין את האדם שלא יהא חובלן.¹⁰ וכל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית - דברי רבי מאיר. רבי אלעזר בן רבי צדוק אומר: מנוולו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: מרבה עליו רימה. רבי נתן אומר: היא כסותו שיורדת עמו לשאול, היא באה עמו לעתיד לבוא, שנאמר: "תַּתְּהַפֵּךְ כְּחֶמֶר חוֹתָם וְיִתְּצְבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ" (איוב לח יד).¹¹

מסכת בבא קמא דף צ עמוד ב – דין החובל בעצמו

ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק, באת לפני רבי עקיבא, וחיבו לו ליתן לה ארבע מאות זוז. אמר לו: רבי, תן לי זמן, ונתן לו זמן. שְׁמֶרָה עומדת על פתח חצרה, ושובר את הכד בפניה ובו כאיסר שמן. גילתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה. העמיד עליה עדים ובה לפני רבי עקיבא. א"ל: לזו אני נותן ד' מאות זוז? א"ל: לא אמרת כלום, החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי - פטור, אחרים שחבלו בו - חייבים, והקוצץ נטיעותיו אף על פי שאינו רשאי - פטור, אחרים - חייבין.¹²

מסכת קידושין דף לב עמוד א – בדין כיבוד אב ואם

תא שמע: שאלו את רבי אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו.¹³ ... וכי הא דרבה בר רב הונא. דרב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה, אמר: איזול איחזי אי רתח אי לא רתח. ... והא קעבר משום בל תשחית! דעבד ליה בפומבייני.¹⁴

בגמרא שבת קמ לעיל) שכשהיה הולך בשדה קוצים היה מרים את בגדיו ומעדיף שהרגל תישרט מעט ולא ייפגעו הבגדים. וכל זאת, מסתכם באמירה: "זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה". (בגד אפשר גם להטיל אבל אינו כמו חדש ואילו הגוף יכול להתרפא לגמרי מפציעות קלות). אולי כל זה שייך גם לכלל: "צדיקים ממנום חביב עליהם מגופם". ראו עוד אצל אבא חלקיה בגמרא תענית כג ע"ב כיצד נהג בנעליים ובבגדים בדרך חזרה מעבודתו וחכמים תמחו על מנהגיו (ושם היה זה בגד מושאל). כך או כך, בהתחשב במקורות שראינו עד כה, נראו שיש לאזן בין השחתת רכוש ובין השחתת הגוף, תלוי בנסיבות ובעוצמה. ובאשר לאיסור של האדם לחבול בעצמו, ראו שם בהמשך הגמרא שדין זה נלמד בסופה של הסוגיה מדין נזיר ש"חטא על הנפש" בכך שציער עצמו מן היין. ראו דבריו **נזיר קדוש או חוטא?** בפרשת נשא.

⁹ מסכת שמחות היא מבית מדרשם של הגאונים. הבסיס להלכה שלהלן מצוי בגמרא סנהדרין מח ע"א: "תא שמע: היו אביו ואמו מזרקין בו כלים - מצוה על האחרים להציל! ... אמר רבן שמעון בן גמליאל: במה דברים אמורים - שלא נגעו במטה, אבל נגעו במטה - אסורין! - תרגמה עולא במטה הנקברת עמו, דמחלפי בתכריכי המת".

¹⁰ מחבל ברכוש.

¹¹ איסור ריבוי קריעת בגדים כמו גם האיסור להרבות בזריקת בגדים על מיטתו של המת קושרים יפה את שני בל תשחית שהבאנו בראש הדף. התורה אוסרת להשחית את הגוף על מת, באים אנשים ושופכים את צערם על הבגדים במקום על הגוף וסבורים שריבוי בגדים וכלים אחרים שייטמנו ביחד עם האדם, זה לכבודו. מה שמזכיר גם עבודות זרות למיניהם, בפרט בקבורת מלכים ושועים. באים חכמים ושמים גם לזה גבול ומידה. היחידי שנראה שמוכן לקבל מנהג זה הוא רבי נתן, אבל עפ"י מפרשי המסכת (נימוקי יוסף) גם הוא כוונתו לתכריכים מהודרים, איתם יקום המת בתחיית המתים, ולא להרבות יתר על המידה בבגדים וכלים הנזרקים על מיטתו של המת. נושא קרוב הרלוונטי גם בימינו הוא המנהג לזרוק בגדים לשריפה בהילולות, דוגמת רשב"י במירון, האם אין בכך משום איסור בל תשחית. ראו **שיעור של הרב אשר וייס בנושא**. חפש "שריפת בגדים בל"ג בעומר" ברשת.

¹² אנחנו עדיין בקשר בין דין חובל, בעצמו ובאחרים, ובין דין בל תשחית. אחרי הסיפור המעניין, ששווה דיון בפני עצמו, של הדין שפסק רבי עקיבא לטובתה של האשה שמאן דהוא פגע בה ופרע את ראשה בשוק וניסה אח"כ להתחכם עליה, באה המשנה (כל הקטע הזה הוא ציטוט ממסכת בבא קמא פרק ח משנה ו) ומביאה דין דומה של מי שמקצץ את נטיעותיו (שאסור אבל פטור) מול מי שמקצץ נטיעות של חברו שפשיטא שחייב. בדומה לאשה שאינה רשאית לפרוע את ראשה בפומבי אבל אי אפשר לענוש אותה על כך לעומת מי שפרוע ראש אישה ומביישה. מה הקשר לדין בל תשחית? רש"י הוא שיוצר את הקשר, כשהוא מפרש שם: "וכן קוצץ בנטיעות אין רשאי דעובר בבל תשחית". ראו פירוש תוספות יום טוב על המשנה שמסביר איך רש"י כאן מרחיב את דין בל תשחית גם שלא בשעת מלחמה. לנו נראה הקשר של בל תשחית עם פריעת ראש האשה ודין חובל בעצמו באופן הבא: התורה מצווה לשמור על הטבע ועל כבוד כל אדם, אבל מנגד יש לאדם גם זכות על קניינו ומעשיו. האשה שפרעה את ראשה בפומבי וודאי שלא נהגה כהוגן ואפשר שאפילו פגמה בכבוד הציבור, אבל בסופו של דבר היא בעלת עצמה ואם ביישה – את עצמה ביישה. אין זה ראוי, אבל אי אפשר לתבוע אותה על כך (מה הנזק?). כך גם אדם המשחית את עצמו. הוא עובר על בל תשחית של העולם (חוץ ממקרים בהם מותר לקוץ אילנות כגון שלקו במחלה או שממעיטים לתת פירות, ראו רמב"ם הלכות מלכים פרק ו הלכה ט), אבל זו פגיעה ברכוש הפרטי ואי אפשר לתבוע אותו על כך. היוצא מכך, שיש שני מיני בל תשחית: פרטי וציבורי. וממילא עולה השאלה, בפרט בימינו, מתי השחתת של אדם, גם ברכושו הפרטי, היא עניינו שלו (אסור אבל פטור) ומתי ההשחתה, גם אם בחצרו הפרטית של האדם, היא עניין לציבור ולבית דין ואפשר למנוע ממנו לעשות כן ואף לתבוע אותו.

¹³ האבא זורק ארנק שלו לים בפני בנו, וכך להלן גם קריעת בגד שיראים. הבן מפסיד אולי מהירושה הצפויה ובכל מקרה לא גוער באביו על המעשה שעשה.

¹⁴ עיקר הדיון בגמרא שם הוא האם ההוצאה הכספית בכיבוד אב ואם מוטלת על הבן (ולא רק השירות, מה שנקרא "משל בן"), או שחובת כיבוד אב ואם היא רק השירות (וההוצאה היא "משל אב"). אנחנו קצרנו והבאנו את הדרוש לעניינינו. רב הונא רצה לנסות את רבה בנו באיזו מידה הוא ממחר לכעוס וקרע בפניו בגד יקר ממשי (שיראים). שואלת הגמרא שיש בזה משום בל תשחית, ותשובתה היא שקרע את הבגד במקום התפר, מקום שניתן לתקן בקלות ובעצם רק פרס אותו. ויש עוד מקורות במשנה ובתלמוד שבהם נזכר איסור בל תשחית במישרין או בעקיפין, ראו למשל מכות כב ע"א ולא נוכל להזכיר את כולם. גם עיקור בהמות (חולין דף ז) שייך לנושא.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ו הלכה י – הרחבה מדיני מלחמה

ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בנין, וסותם מעין, ומאבד מאכלות דרך השחתה, עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם.¹⁵

מדרש אגדה (בבלי) דברים כ יט פרשת שופטים – מעץ לכל דבר שיש בו הנאה

לא תשחית את עצה. מכאן שכל המשחית דבר שיש עליו הנאה עובר בלא תשחית.¹⁶

העמק דבר דברים פרק כ פסוק יט – איסור הנובע מהמצווה ליהנות

"כי ממנו תאכל". דכל מה שנצרך להנאת אדם מצוה שלא להשחית אלא ליהנות ממנו, וא"כ הוא נִתְּקַל לעשה.¹⁷

ספר החינוך מצוה תקכט: שלא להשחית אילני מאכל במצור וכן כל השחתה – אפילו גרגר חרדל

שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר: "לא תשחית את עצה וגו' ואותו לא תכרות" [דברים כ יט]. וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרוף או לקרוע בגד או לשבר כלי לבטלה. ובכל עניינים אלו ובכל כיוצא בהם שיהיה בהם השחתה, יאמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא [קידושין ל"ב ע"א] והא קא עבר משום בל תשחית. ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא מפורש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות. שורש המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו, ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק מכל דבר רע ומכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כוחם.¹⁸

¹⁵ בתוך דיני המלחמה מרחיב רמב"ם בדין בל תשחית שאצל חז"ל ראינו בעיקר בהקשר דינים אחרים כמו דין חובל, כבוד אב ואם, קריעה על מת ועוד (מדרש ספרי מוסיף גם את סתימת המעיין או אמת המים בהקשר למלחמה, אבל גם אלה אולי יורחבו לחיים האזרחיים). ראו דברי רמב"ם גם בספר המצוות מצות לא תעשה נז: "שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר ... וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישירוף בגד לריק או ישבר כלי לריק גם כן הנה הוא עובר משום לא תשחית ולוקה". מניין לקח רמב"ם הרחבה "אזרחית" זו? ראו פירוש כסף משנה במקום שמוצא בגמרא שבת קה ע"ב שדנה בדין מקלקל בשבת, מקור לדברי רמב"ם. המשנה שם אמנם אומרת: "הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלים – פטורים", בדין מלאכה בשבת, אבל הגמרא בהמשך מביאה את דברי רבי שמעון בן אלעזר משום חילפא בר אגרא, שאמר משום רבי יוחנן בן נורי (מובא בהערה 2 לעיל): "המקורע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו, והמפזר מעותיו בחמתו – יהא בעיניך כעובד עבודה זרה; שכן אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך". פירוש כסף משנה רואה בכך מקור לדברי רמב"ם. ויש גם לשים לב לדברי רמב"ם "דרך השחתה".

¹⁶ פרשנים ומדרשים אחרים מנסים למצוא את ההרחבה לדין בל תשחית הכללי, מהפסוק עצמו. השחתת העצים, בפרט עצי מאכל, היא רק דוגמא. אמנם מדובר במלחמה, ובמלחמה יש מצבים בהם נאלצים להשחית (ראו מלכים ב ג יט, ציווי אלישע: "הפיתם כל עיר מצָר וְכָל עִיר מְבָחוּר וְכָל עֵץ טוֹב תְּפִילוּ וְכָל מַעֲיָנִי מִיָּם תִּסְתַּמְּנוּ וְכָל הַחֲלָקָה הַטּוֹבָה תִּקְאֲבוּ בְּאַבְנֵיכֶם"), אך דווקא מכך יש ללמוד שבחיי היום-יום יש להימנע גם מדברים שנאלצים לעשות במלחמה. כבר מדרש ספרי (שופטים פ"סקא רג) מרחיב כשהוא כולל גם את איסור עציצת אמת המים המשקה את העצים. ראו גם פירוש עקידת יצחק (רבי יצחק ב"ר משה עראמה, ספרד מאה 15) שמרחיב מהפסוק עצמו: "והכוונה שזה מה שיתחייב מהדעת השלום האנושי ויסכים עמו הדעת האלוהי ... כי אם נמצא שצוה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, כל שכן שראוי לישמר שלא יבאו נזקים והשחתות באנשים בכל מה שאפשר למונעם".

¹⁷ בתוך משפט קצר זה נראה שהנצי"ב, מחדש חידוש גדול. בפסוק בפרשתנו אין רק לשון שלילה של "לא תעשה": "לא תשחית" ו"לא תכרות". יש בו גם לשון חיובית של "עשה": "ממנו תאכל". והדברים מתחברים לנושא הרחב "לא תוהו בראה, לשבת יצרה", של תפקיד האדם בעולם לבנות, ליצור וליישב את העולם. ראו [דברינו בנושא זה](#) בפרשת בראשית. הרחבת בל תשחית מעצים ומשעת מלחמה, לרכוש, בגדים ומאכלים – לכל מעשה האדם והקב"ה בעולם, לא באה מהמילים "לא תשחית" או "לא תכרות" שבפסוק, אלא מהמילים: "ממנו תאכל". מצוות עשה לעסוק ביישובו של עולם וליהנות מכך. והדברים מזכירים את דברי הקב"ה לאדם בגן עדן, בראשית פרק ב פסוקים טז-יז: "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם לְאֹמֶר מִלְּךָ עֵץ הָגֵן אֵל תֹּאכַל: וּמִעֵץ הַדֶּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". הפסוק השני לשלילה, אבל הראשון לחיוב. מה שאולי משליך גם על חטאם של אדם וחווה שלא היה רק הפרת האיסור אלא גם אי קיום המותר והנחוי.

¹⁸ ראו ספר חשוקי חמד (הרב יצחק זילברשטיין, פולין, ישראל מאה 20, חתנו של הרב יוסף שלום אלישיב) סנהדרין ק ע"ב שנדרש לשאלה: "לזרוק לחם של אתמול כי הוא וילדיו מפונקים. ישנם אנשים הזורקים לחם שנקנה יום קודם, באמרם שהם אינם יכולים לאכול לחם ישר, וגם ילדיהם מפונקים, ורגילים לאכול רק לחם טרי, האם יש בזריקת לחם זה משום בל תשחית?", ותשובתו על סמך ספר החינוך ומקורות רבים אחרים: "תשובה. כל דבר שהוא ראוי לאדם, ומשחיתו עובר משום בל תשחית ... בשו"ע הרב (ח"מ) הלכות שמירת הגוף והנפש סעיף יד) כתב שהמקלקל כל דבר הראוי ליהנות בו בני אדם, עובר בלא תעשה, שנאמר לא תשחית את עצה, ואם הזהירה תורה על של נכרים שנלחמים עמהם, קל וחומר לשל ישראל או אפילו משל הפקר ... והנה בטעם איסור השחתה כתב החינוך (מצוה תקכט) שהוא ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו, ונרחיק מכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים השלום, ושמחים בטוב הבריות, ולא יאבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם. ויצר עליהם בכל אבדן והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל, יצילו כל דבר מהשחית בכל כוחם". עד כאן ציטוט מספר החינוך. וחשוקי חמד מוסיף: "לאור זאת צדיקים לא יזרקו לחם שאינו טרי, ולא יחנכו ילדיהם לפינוק לאכול רק לחם טרי, אך אנשים שלא הגיעו לדרגה זו, אפשר ללמדם שלא יזרקו בידיים את הלחם לאשפה, אלא יניחו אותו בנפרד עד שיתעפש, ואז לא יהיה ראוי לכלום, ובה שאין אוכלים אותו, אין בזה השחתה". ושם הוא גם דן מה לעשות עם האוכל הרב שנשאר מאולמות השמחה ומביא את דברי חותנו הרב אלישיב שניתן "לדון לכף זכות את בעלי האולמות". נראה באמת שהבעיה היא בעיה רחבה של חברת השפע וחינוך כללי שמתחיל בבית ובבית הספר: אין צורך למלא את הצלחת ואת עגלת הקניות, ואי אפשר לבוא בטענות לבעלי העסקים ולהפיל הכל עליהם.

מסכת חולין דף ז עמוד ב – בל תשחית בבעלי חיים

19...

כי אֶתָּא, ²⁰ איתרע שנכנס פנחס בין יאיר בפתח שהיו עומדות בו פרדות לבנות. ²¹ אָמַר: מִלֵּאָדָּה הַמֵּנוֹת בְּבִיתוֹ שֶׁל זֶה וְאֵנִי אֶסְעֹד אֶצְלוֹ? שָׁמַע רַבִּי יצא לקראתו, אָמַר לֵיהּ: אַמְכּוֹר אוֹתָם, אָמַר לוֹ: "וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁלִי". ²² – אַפְקִיר אוֹתָם (ענה רבי), הרבית בנזק (ענה פנחס בן איר). – אַעְקוֹר אוֹתָם, – יֵשׁ צַעַר בְּעַלֵּי חַיִּים. – אַהֲרוֹג אוֹתָם, – אֵיכָּא "בֵּל תִּשְׁחִית". ²³

תורה תמימה הערות דברים פרק כ הערה נז – השחתה שהיא קיום

כונת לשון הפסוק שלפנינו כי האדם עץ השדה, רוצה לומר: חיי האדם הוא מן עץ השדה, ולכן לא תשחית את הדרוש לחיי האדם, ומטעם זה לא אילנות בלבד אסור להשחית אלא כל המשבר כלים או קורע בגדים או הורס בנין וסותם מעין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר משום לא תשחית. ... ואמנם בין אילנות בין שארי דברים, מותר להשחית היכי שיש בזה צורך הגוף אשר בלא זה ירע או יזיק באיזה ערך לגוף כמו שמבואר בסוגיא שלפנינו דאמוראים היו שורפים כסאות מעולות להסיק בהם ביום הקזה כדי לחמם גופם ... דאחרי דעיקר איסור השחתה הוא מפני שיש בו צורך האדם, וא"כ היכי שבהשחתה יש צורך להאדם, הוי השחתתו קיומו. ²⁴

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור עה – אל תשחית ריבונו של עולם

"למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר". זהו שאמר הכתוב: "כִּי אֶל רְחוּם ה' אֶלְהִיךָ לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁפַח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם" (דברים ד לא), "וְאֶתְפַּלֵּל אֶל ה' וְאָמַר אֲדֹנָי ה' אֵל תִּשְׁחֹת עִמָּךְ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר פָּדִית בְּגָדְךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאת מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה" (שם ט כו), אמר לו הקב"ה למשה: איני משחית, שנאמר: "וְאֶתְפַּלֵּל אֶל ה' וְאָמַר אֲדֹנָי ה' אֵל תִּשְׁחֹת עִמָּךְ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר פָּדִית בְּגָדְךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאת מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה" (שם י י). אמר אסף לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, כשם שעשית למשה כן עשה לנו, שנאמר: "ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך". אמר לפנינו: ריבונו של עולם, יסרני כאשר יסר איש את בנו, שנאמר: "כי כאשר יסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" (דברים ח ה). אמר לפנינו: ולא עשית לנו נסים ולא הודינו לך? עשה עמנו ואז נודה לך לעולם הבא, שנאמר: "הוֹדִינוּ לָךְ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרֹב שָׁמָּה סִפְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ" (תהלים עה ב), הודינו מטיב הודינו מכה, בין מטיב ובין מכה מודים אנחנו לך ושמך קרב בפנינו. "ספרו נפלאותיך". אימתי אנו מספרים? בזמן הגאולה, שנאמר: "כי אקח מועד אני מישרים אשפות". ²⁵

¹⁹ ראו במקור שם שרבי יהודה הנשיא מזמין את פנחס בן יאיר לבוא ולסעוד על שולחנו. בתחילה מסרב פנחס בן יאיר בטענה שהוא ממהר למצווה גדולה (פדיון שבויים), אבל בדרך חזרה הוא יקבל את ההזמנה. והוא אכן חוזר ומכאן מתחיל הקטע שהבאנו בתרגום לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ (אבל באחריות לשגיאות מי יבין כולה שלנו).

²⁰ כאשר בא רבי פנחס בן יאיר, היינו השלים את המצווה אליה מיהר בדרך הלך, וכעת בדרכו חזרה הוא בא לקיים את הבטחתו לרבי יהודה הנשיא שישעוד עמו. מכאן ואילך שוב נתרגם לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ.

²¹ שנחשבות חזקות אבל גם מסוכנות (בועטות ונושכות). ראו בגמרא פסחים קט א מי סחב את אוצרותיו הגדולים ע"ג פרדות לבנות: "אמר רבי לוי: משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח".

²² ראו הדף לפני עיור לא תיתן מכשול שם דנו גם במקור זה. המכשול כאן הוא כפול: סכנה פיסית וגן עבירה כמו החזקת סולם רעוע או כלב רע בבית שהוא איסור "לא תשים דמים בביתך".

²³ וסוף הסיפור שם שגבה הר בין רבי ופנחס בן יאיר, ראו שם במקור. לעניינינו, בין אילן מאכל וגרגיר של חרדל, בין פסוקי התורה וחסידים ואנשי מעשה אוהבי שלום, הרי לנו דין בל תשחית בבעלי חיים. ולא מצאנו דין זה להלכה (מחוץ לדין צער בעלי חיים), לא ברמב"ם ולא בשולחן ערוך. אך ראו בפירוש רד"ק לספר יהושע (יא ט) במלחמת יבין מלך חצור: "וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ ה' אֵת סוּסֵיהֶם עֶקֶר וְאֵת מִרְכַּבְתֵּיהֶם שָׂרָף בָּאֵשׁ", שטורח להסביר שיהושע עקר את פרסותיהם: "ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך". אבל בדין עיר הנדחת (דברים יג טו) כתוב: "הַכָּה תָּכָה אֶת יִשְׂרָאֵל הָעִיר הַהוּא לְפִי חֶרֶב הַחֶרֶם אֹתָהּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֶמְתָּהּ לְפִי חֶרֶב". למה הבהמה? במה חטאה? וכך נראה גם הדין במלחמת שבעת העמים, ביריחו ובעמלק. וצריך עיון נוסף.

²⁴ ראו סוף דבריו שם שהוא מתפלל על שרמב"ם השמיט את הדין של בל תשחית של הגוף שעדיף, כגמרות שראינו לעיל, ועוד יותר הוא תמה שבשולחן ערוך "נשמט כל דין דבל תשחית והיא פליאה גדולה" (ראו הערה על כך במים אחרונים 4 להלן). גם פירוש זה רואה בפסוק בפרשתנו את מקור ההרחבה של דין בל תשחית, אבל הדגש הגדול שהוא נותן לצורך חיי האדם, מביא למחשבה, בפרט בעולם המודרני, אם אין הגזמה של "צורך חיי האדם" על פני השחתה של הטבע שלכאורה נוצר לשרתו. ראו דבריו החדשים של רש"י הירש בפרשתנו: "אלום האיסור להשחית אילנות שלא לצורך בעת מצור נאמר רק דרך דוגמה, ו'בל תשחית' אוסר להרוס שום חפץ שלא לצורך. נמצא ש'לא - תשחית' האמור כאן הוא אזהרה מקיפה לאדם: אל ינצל לרעה את מעמדו בעולם כדי להשחית דברים מתוך מצב רוח, תאוה או אפילו רק מתוך חוסר מחשבה. ה' שת את עולמו לרגלי האדם כדי שישתמש בו בחכמה, ורק לצורך זה נתן לו רשות 'לכבוש' את הארץ ו'לרדות' בה". ואנו נוסף שצורך חיי הדור הנוכחי, לא יכול לדחות את צורך חיי הדורות הבאים. הטבע הוא החוט המקשר בין דורות בני האדם.

²⁵ בשבועות הנחמה, בין מנחם אב לתחילת השנה החדשה, בין נחמה לימים הנוראים, קורא אסף לקב"ה: בל תשחית. גם לך ריבונו שלעולם, יש כביכול מחויבות לא להשחית. פרק זה נכתב בשעת מצוקה גדולה ובו מבטיח המשורר שאם אך ייעשו לו ניסים, ייתן

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: השורש שח"ת במובן של קלקול פסי ואיבוד רכוש וחיים, איננו חידוש של ספר דברים. כבר קדמו לו השחתות בספר בראשית, בראשם השחתת העולם במבול כי בני האדם השחיתו דרכם והשחתת סדום ועמורה וההבטחה לאברהם "לא אשחית" אם ימצאו מספיק צדיקים. האדם מצווה לא להשחית על מנת שלא תבוא שוב השחתה של העולם. הקב"ה מבטיח שלא יוסיף להביא עוד מבול לשחת את הארץ, אבל אין הבטחה של התערבות משמים למניעת השחתה אם המין האנושי יבחר להשחית את העולם ולא ימצאו מספיק צדיקים למנוע השחתה זו.

מים אחרונים 2: ראו פירוש רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת שבת מב ע"א: " ... בזכות שמקדש על היין בערבי שבתות. והמשימים מין על עיניהם טועים דאסור לתת יין על תוך העין מפני שהוא מלקה הגוף וקא עבר משום בל תשחית". ומה עם המנהג לשפוך יין ע"מ לכבות את נר ההבדלה ועוד לטבול אצבעות ביין זה ולשים על העיניים או בכיסים? למה זה לא בל תשחית? האם זו עוד דוגמא לקבלה שדחקה את ההלכה?

מים אחרונים 3: דמות שמחברת בין בל תשחית של מלחמה ובין בל תשחית של בגדים ורכוש, ובשניהם לכאורה נהג השחתה, הוא אלישע הנביא. ראו הקריעה הגדולה שהוא עושה על אליהו רבו כשזה הסתלק בסערה השמימה, מלכים ב יב: "וְאֵלִישָׁע רָאָה וְהוּא מֵצֵעַק אֲבִי אֲבִי רָכַב יִשְׂרָאֵל וּפָרְשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיִּחַזַּק בְּבִגְדָיו וַיִּקְרָעֵם לְשָׁנִים קָרְעִים". פרק מאוחר יותר במלחמה שהייתה בין מישע מלך מואב ובין יהורם מלך ישראל (ויהושפט מלך יהודה שבא לעזור לו). אלישע הנביא בא לעזרתם בשעת מצוקה, כשלא היה להם מים לשתות, ואומר להם: "לֹא תֵרְאוּ רוּחַ וְלֹא תֵרְאוּ אָשׁ וְהַנַּחֵל הַהוּא יִמְלֵא מַיִם ... וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי ה' וְנָתַן אֶת מוֹאָב בְּיָדְכֶם: וְהִפִּיתֶם כָּל עֵיר מִבְּצָר וְכָל עֵיר מִבְּחוּר וְכָל עֵץ טוֹב תִּפְּלוּ וְכָל מַעֲיָנֵי מַיִם תִּסְתַּמּוּ וְכָל הַחֲלָקָה הַטּוֹבָה תִּכָּאֲבוּ בְּאֲבָנִים". ראו מדרש במדבר רבה כא ו שדן בנושא ומלמד זכות על אלישע: "אמרו לו: התורה אמרה לא תשחית את עצה ואתה אומר כן? אמר להם: על כל האומות צוה דבר זה, וזו קלה ובזויה היא ... שאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות לכך נאמר צרור את המדינים". אך מדברי רמב"ן שהבאנו בדברינו [כי האדם עץ השדה](#) נשמעת ביקורת שזה מקרה קיצוני של "הנלחמים המשחיתים", "ואתם לא תעשו כן".

מים אחרונים 4: בהמשך לתמיהתו של תורה תמימה (הרב ברוך הלוי אפשטיין, מאות 19-20 פינסק, בלארוס) על השולחן ערוך (הטור) שהשמיט את דין בל תשחית, יש להעיר שהדין נזכר באורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קע סעיף כב, וכן ביורה דעה הלכות אבילות סימן שמט סעיף ד. אבל נכון שאלה אזכורים מאד ממוקדים (בדין שתייה מכוס ובדין ריבוי כלים על מת), ואין בטור ובשולחן ערוך סעיף מיוחד לדין זה שרבו בו הפרטים. רמב"ם קבע דין זה בהלכות מלכים, בדיני מלחמה, כנובע מהפסוק בתורה והטור לא דן בהלכות אלה. אך עדיין, השמטה של דין חשוב זה מספר ההלכה המרכזי שהתקבל בעם ישראל לדורות, היא אכן פליאה גדולה. ואביו של בעל תורה תמימה, ר' יחיאל מיכל ב"ר אהרן הלוי עפשטיין הוא בעל ערוך השולחן, מזכיר איסור זה בהלכות מלכים ובהלכות שמיטה.

מים אחרונים 5: סוף דבר, בין השחתה (קלה) של הגוף והשחתת רכוש, מי משניהם עדיף? על מי יש להקפיד יותר ולהעדיף השחתה של השני? מה להלכה, הגמרא בשבת שבל תשחית של הגוף עדיף, או הגמרא בבא קמא: ר' יוחנן, רב חסדא ואבא חלקיה שהעדיפו שריטה בגוף מקרע בבגד? אפשר שלבגדים יש דין מיוחד בגלל שהם מכבדים את גופו של האדם והכי 'קרובים' אליו. ועכ"פ נראה שזו דוגמא טובה להלכה שתלויה בנסיבות ונתונה

תודה והודיה לקב"ה. נראה שלדורות הללו יש מחויבות גדולה להודות על הניסים שנעשו לנו, גם אם לאחר ההשחתה בשוואה הגדולה בתולדות עמנו. ואולי התשובה שאיננו תמיד שומעים היא: אם אתם לא תשחיתו את העולם, אני לא אשחית.